

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTAM – 75

LU Latvijas vēstures institūts 2011. gadu aizvada institūta 75. jubilejas zīmē. Jau sākot ar 2010. gada 4. numuru, mūsu žurnālā tiek publicēti raksti un avoti, kas saistīti ar institūta gadadienu. Viens no centrālajiem pasākumiem bija 2011. gada 12. maijā, kad Latvijas Zinātņu akadēmijas augstceltnē norisinājās LU Latvijas vēstures institūta organizētie 75 gadu jubilejas lasījumi. Lasījumus ar uzrunām atklāja LZA prezidents Juris Ekmanis, LZA viceprezidente Ilga Jansone un LU LVI direktors Guntis Zemītis. Sekoja akadēmiskie lasījumi, kuros tika aplūkota institūta darbība no tā dibināšanas 1936. gadā līdz mūsu dienām. Lasījumos piedalījās gan tie vēsturnieki, kuri pašlaik strādā institūtā (Kārlis Kangeris, Ēriks Jēkabsons, Guntis Zemītis, Jānis Stradiņš), gan tie, kuri šobrīd jau pārtraukuši aktīvu darbību (Ēriks Žagars) vai strādā citur (Heinrihs Strods, Rīta Grāvere). Tieši tāda arī bija lasījumu organizatoru iecere – ļaut izteikties cilvēkiem, kuru darba dzīve bija saistīta ar padomju periodu, kā arī cilvēkiem, kuri darbojās institūtā tik nozīmīgajā pārmaiņu laikā, kas saistīts ar PSRS sabrukumu un Latvijas neatkarības atjaunošanu (Jānis Stradiņš). Savukārt Daugavpils Universitātes profesors Aleksandrs Ivanovs sniedza ieskatu Latvijas jaunākās historiogrāfijas tapšanas problēmās saistībā ar Latvijas vēstures institūtu 20. gs. 80. gadu otrajā pusē – 90. gadu sākumā. Konferencēs laikā bija iespējams iepazīties ar prezentācijām “Latvijas vēstures institūta darbinieki dažādu laika posmu fotogrāfijās” (sagatavojusi Lilita Vanaga) un “Arheoloģijas nodaļa fotoattēlos: personības, pētījumi” (sagatavojusi Antonija Vilcāne). Referātus paredzēts publicēt “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā”.

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DIREKTORA GUNTA ZEMĪŠA UZRUNA, ATKLĀJOT LU LVI JUBILEJAS LASĪJUMUS “LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS: 75 GADI LATVIJAS VĒSTURĒ UN POLITIKĀ”

Godātie kolēģi!

Šodien mēs atskatāmies uz Latvijas vēstures institūta 75 darbības gadiem. Šī nav svinīga konference, kurā valda pacilājoša pašslavināšanās atmosfēra. Vismaz tāda tā nav iecerēta, bet mums neapšaubāmi ir patīkami dzirdēt arī atzinīgus vārdus no akadēmijas prezidenta un viceprezidentes, kuri nupat izskanēja. Mūsu izvēlētā profesija – vēsturnieks liek mums atcerēties, izvērtēt, klasificēt. Lai kā arī gribētos, bet mēs nevar izvairīties no tās saiknes, kas saista vēsturi un politiku. Vēsture ir nācijas atmiņa. Bet atmiņa mēdz būt selektīva. Ir notikumi, kurus kādam ir izdevīgi atstāt aizmirstībai, un pretēji – ir notikumi, kuri tiek izcelti un to nozīme pārspilēta. Okupācijas varas vienmēr ir manipulējušas ar tautas atmiņu. Okupantiem ir izdevīgi vēstures virzību iztēlot kā nepārtrauktu, mērķtiecīgu virzību pretim okupācijai, kas tiek dēvēta par atbrīvošanu.

Latvijas vēstures institūts tika dibināts autoritāra režīma laikā, bet ilgākais tā darbības posms saistās ar padomju okupācijas gadiem. Institūta loma šajā laikā ir pretrunīga. Okupācijas varai bija vajadzīga tāda vēsture, kas to attaisnoja un piešķīra tai šķietamu likumību. Centralizētajā, hierarhiskajā padomju iekārtā zinātne tika koncentrēta Zinātņu akadēmijas sistēmā. Šajā sistēmā 1946. gada 20. jūnijā iekļāva arī Latvijas vēstures institūtu. Institūtam vajadzēja pildīt padomju varas pasūtījumu – radīt tādu vēstures interpretāciju, kas attaisnoja okupācijas varu. Un institūts to arī pildīja – pat ar redzamām sekmēm, ko vainagoja Vissavienības sociālistiskās sacensības uzvarētāja karoga pasniegšana 1988. gada martā. Par laimi, tā tomēr ir tikai viena medaļas puse. Mums jāatzīst, ka mūsu vēstures zinātne nav iedomājama bez tiem gadiem, kad institūts atradās Zinātņu akadēmijas sistēmā. Mēs šodien sveicām cilvēkus, kuru darbs ieguvis augstu novērtējumu atjaunotajā Latvijas valstī, – Ilze Loze un Anna Zariņa saņēmušas Triju Zvaigžņu ordeni, Jānis Bērziņš – Atzinības krustu. Šo cilvēku darba dzīves lielākā daļa norisa padomju okupācijas periodā. To

Uzstājas Guntis Zemītis, pa kreisi – sēdes vadītājs Ainārs Lerhis.
Kārļa Kangera foto

pašu varam teikt par mūsu pirmajiem Triju Zvaigžņu ordeņa virsniekiem – Jāni Graudoni un Jāni Apalu. Tātad viņu darbs ir bijis nozīmīgs Latvijai. Kur ir robežšķirtne, kas šķir kalpošanu, apzinātu vai neapzinātu, aiz pārliecības, ticības, bailēm no patiesa akadēmiskuma, zinātnieka godīguma un uzticības ideāliem? Nav šaubu, ka padomju periodā dažu vēsturnieku panākumu pamatā galvenokārt bija lojalitātes paušana okupācijas režīmam, dažu – patiess darbs un talants. Kur bija robeža starp kalpošanu svešai varai un centieniem saglabāt tautas vēsturisko atmiņu? Cik lieli kompromisi bija jāslēdz ar sirdsapziņu, zinātnieka godaprātu – uz to var atbildēt cilvēki, kuru darba dzīve pagāja šajā laikā. Mūsu uzdevums nav tiesāt, mūsu uzdevums ir saprast un izvērtēt. Šis ir laiks, kad mācāmies dzīvot demokrātijā. Laiks, kad iespējams kritizēt visu un visus. Reizēm šķiet, ka kritika kļuvusi par pašmērķi. Kritiski vērtējot vēsturi un vēsturnieku devumu, atcerēsimies arī to labo, ko katrs vēsturnieks ir paveicis. Es šeit domāju ne tikai publikācijas – domāju par akadēmisko tradīciju nosargāšanu vai nežēlastībā kritušo kolēģu aizstāvību. Paies vēl daži gadi, un par vēsturnieku devumu liecinās tikai viņu publikācijas, sēžu protokoli, parakstītās pavēles, jubilejas reizēs publicēti raksti un šķirkļi enciklopēdijās. Lai gan tie ir vēstures avoti, tie neatspoguļos

realitāti pilnībā. Tikai jūs, laikabiedri, varat būt liecinieki tam, kādi bija šie cilvēki, cik godīgi un patiesi viņi bija konkrētās situācijās, kā viņu rīcība ir vērtējama vispārējo notikumu kontekstā. Atstājiet savas liecības! Jūs esat vēsturnieki un labi saprotat, ka arī pret jūsu atmiņām izturēsies kā avotu. Tās vērtēs kritiski, bet bez šī avota aina nebūs pilnīga.

Šodien mēs lepojamies ar to, ka vēstures pētniecība ir brīva. Ne akadēmijas prezidenta, ne viceprezidentes un vēl jo vairāk manā – institūta direktora uzrunā nav ietvertas kādas nostādnes, kuras ir saskaņotas “kaut kur augstāk”. Jūs varat ieklausīties šajās runās, bet jūsu zinātnieka pārliecība nav tām jāpieskaņo. Un tomēr mums dažkārt uzdot šo jautājumu: vai tiešām vēsture ir brīva? 9. maijā pie uzvaras pieminekļa politiķis Alfrēds Rubiks runāja par “angažētiem vēsturniekiem”, kuri pārraksta Otrā pasaules kara vēsturi. Ir taisnība, ka mūsu uzmanība galvenokārt tiek koncentrēta uz aktuālajiem 20. gadsimta vēstures jautājumiem. Domāju, ir jāpiekrīt, ka dažādos laikos vēsturei tiek uzdoti dažādi jautājumi. Šobrīd tie ir jautājumi, uz ko neatbildēja vai atbildēja vienpusīgi padomju laikā. Man kā senākās vēstures pētniekam ir mazliet skumji, ka šobrīd vēsturnieku un arī sabiedrības uzmanība koncentrējas galvenokārt uz 20. gadsimta vēstures problēmām. Tomēr tieši šeit ir daudz neatbildēta, šie jautājumi ir svarīgi Latvijas valstij. Nav jābūt politiski angažētam, bet ir jāatbild uz tiem jautājumiem, kurus no mums gaida.

Tajā pašā laikā vēsturniekam nav jādzenas pēc popularitātes. Katra tēma ir svarīga vēstures kopainas radīšanai. Aizvien lielāku lomu iegūst pētījumi sociālajā vēsturē, pieaug vēstures palīgdisciplīnu loma, ar kuru palīdzību iespējams aizvien labāk izprast jebkura laikmeta ikdienu un sadzīvi. Cilvēks, viņa ikdienu konkrētos vēstures periodos. Arī šodien, runājot par Latvijas vēstures institūta likteņiem, galvenais ir cilvēks – vēsturnieks konkrētā nozarē. Esmu pateicīgs visiem, kuri atsaucās piedāvājumam piedalīties mūsu institūta 75 gadu jubilejas konferencē, un vēlū radošu darbienu!